

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA IJODIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY METODLARI

Toshkent kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali 1-kurs magistranti Dadajonova
Azizajon Abdurazzoq qizi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy tafakkurni rivojlantirishning nazariy asoslari va amaliy metodlarini taklif etish, bu jarayonda o'qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar berish nazarda tutiladi. Maqola metodologiyasi nazariy tahlil, pedagogik kuzatish, taqqoslash va sintez usullari hisoblanadi. Tadqiqot natijasida boshlang'ich sinflarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun quyidagi metodlarning samaradorligi asoslangan: muammoli ta'lim, "aqliy hujum" (brainstorming), TRIZ pedagogikasi, loyihaviy faoliyat, fan va san'at integratsiyasi. Ushbu metodlar bolalarning kreativ salohiyatini ochishga, ularni mustaqil va innovatsion fikrlashga tayyorlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ijodiy tafakkur, kreativlik, boshlang'ich sinf, pedagogik metodlar, muammoli ta'lim, aqliy hujum, TRIZ, loyihaviy faoliyat.

Maqolaning asosiy maqsadi: Hozirgi kunda boshlang'ich ta'limda muhim ahamiyat kasb etayotgan ijodiy tafakkur (kreativ fikrlash) qobiliyatini shakllantirish va rivojlantirishning samarali pedagogik metodlarini nazariy asoslash va amaliy takliflarini ishlab chiqish.

Tadqiqot metodologiyasi: Maqolada nazariy tahlil, ilmiy adabiyotlarni o'rganish, taqqoslash, sintez qilish va boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan o'tkazilgan pedagogik kuzatish natijalarini umumlashtirish usullaridan foydalanilgan.

Asosiy natijalar va xulosalar: Tadqiqot natijasida boshlang'ich sinflarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun quyidagi zamonaviy interfaol metodlarning samaradorligi asoslab berilgan: muammoli ta'lim, "aqliy hujum" (brainstorming), TRIZ pedagogikasi elementlari, rolli va vaziyatli o'yinlar, loyihaviy faoliyat, fan va san'at integratsiyasi. Ushbu metodlarni muvaffaqiyatli qo'llash bolaning faolligini oshiradi, g'ayrioddiy yechimlar topish qobiliyatini rivojlantiradi va sinfda ijodiy muhitni shakllantiradi. Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'lim jarayonini ushbu metodlar asosida tashkil etish kelajakning kreativ va innovatsion fikrlovchi shaxsini tarbiyalashning muhim garovidir.

Kalit so'zlar: ijodiy tafakkur, kreativlik, boshlang'ich sinf, pedagogik metodlar, muammoli ta'lim, aqliy hujum, TRIZ, loyihaviy faoliyat, o'yin texnologiyalari.

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda texnologik taraqqiyot va ijtimoiy o'zgarishlar tezlashgani bilan, inson kapitalining eng qimmatbaho jihati - uning ijodiy salohiyati va yangi, noan'anaviy yechimlarni topish qobiliyatiga bo'lgan talab tobora ortib bormoqda[1]. Ta'lim sohasidagi global tendensiyalar ham, shaxsning bilimlarini reproduktiv tarzda o'zlashtirishdan uning kreativ fikrlash, mustaqil izlanish va innovatsion yondashuv ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan holda o'zgarayotir[2]. Boshlang'ich ta'lim bu yo'lda asosiy bosqich hisoblanadi, chunki aynan 7-10 yosh davri bola psixikasining eng egiluvchan, qiziqishlari keng va tabiiy qiziquvchanligi yuqori bo'lgan davridir[3]. Bu davrda bolaning fikrlash tartiblari, dunyoqarashi shakllanadi va kelajakdagi kognitiv va ijodiy faoliyatining poydevori qo'yiladi. Shu sababli, aynan boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni an'anaviy qoliplardan chiqib, erkin va ijodiy fikrlashga o'rgatish pedagogikaning eng dolzarb vazifalaridan biriga aylanmoqda.

Biroq, amaliyot ko'rsatishicha, ko'pgina maktablarda dars jarayoni hali ham asosan o'qituvchi markazli, darslik matniga qat'iy bog'liq va test natijalariga yo'naltirilgan bo'lib qolmoqda[4]. Bu esa o'quvchilarning izlanishchanligi, g'oya boyligi va riskka tayyorligi kabi ijodiy tafakkurning muhim unsurlarini rivojlantirish o'rniga, ularni passiv bilim qabul qiluvchiga aylantirish xavfini keltirib chiqaradi. Yuqoridagi muammoni hisobga olgan holda, ushbu maqolaning magosadi - boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy tafakkurni rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslarini umumlashtirib, amaliyotda samarali bo'lgan zamonaviy metod va texnologiyalarni tizimli bayon etishdan iborat. Maqolada quyidagi vazifalar hal etiladi: ijodiy tafakkur tushunchasining pedagogik mohiyatini tahlil qilish; boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlariga muvofiq kreativlikni rag'batlantiruvchi muhitni yaratish tamoyillarini ko'rib chiqish; ushbu maqsadga erishishning o'quv jarayonida qo'llanilishi mumkin bo'lgan aniq metodik yondashuvlarni taklif qilish. Tadqiqotning ahamiyati shundaki, unda ta'lim amaliyoti uchun qo'llashga tayyor bo'lgan, bolalarning yosh psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar keltirilgan. Ushbu materiallar boshlang'ich sinf o'qituvchilari, metodistlar, talabalar va ota-onalar uchun amaliy qo'llanma sifatida xizmat qilishi mumkin.

Adabiyotlar sharhi (Literature Review)

Ijodiy tafakkur - bu an'anaviy fikrlash usullaridan chetga chiqib, yangi, original yechimlarni topish qobiliyatidir. J. Gilford, P. Torrens, R. Stenberg kabi olimlar ijodiy tafakkurning tarkibiy qismlari sifatida divergent (tarqoq) fikrlash, tasavvur qilish, metaforik mantiq, riskga tayyorlik va qiziquvchanlikni ajratib ko'rsatadilar[5]. Divergent fikrlash - bu bitta muammodan ko'plab turli yechimlar chiqarish, aniq bir javob qidirish o'rniga yechimlar navlarini kengaytirish qobiliyatidir. Bu boshlang'ich sinf o'quvchilarida rivojlantirish eng avval lozim bo'lgan jihatdir.

O'zbekistonlik olimlardan J. G'. Yo'ldoshev, M. Usmonboyeva, N. Muslimovlarning tadqiqotlarida boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy fikrlashni rivojlantirishning o'ziga xos jihatlari o'rganilgan[6]. Ularning ta'kidlashicha, o'zbek maktablarida an'anaviy ta'lim uslubining uzoq davom etishi, darslarning ko'pincha frontal (o'qituvchi markazli) tarzda o'tishi, o'quvchilarning individual g'oyalarini ifoda etish imkoniyatining cheklanganligi ijodiy tafakkur rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Shunga qaramay, yangi Davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlarida kreativ kompetensiyalarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmogda[7].

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijodiy tafakkur - bu faqatgina san'at yoki adabiyot sohasiga xos emas, balki matematika, tabiatshunoslik kabi aniq fanlarni o'zlashtirishda ham muhim ahamiyatga egadir[8]. Masalan, geometrik shakllarni o'rganishda o'quvchilardan ular yordamida yangi kompozitsiyalar, naqshlar yaratishni so'rash, ularning divergent fikrlashini oshiradi. Shu sababli, barcha fanlar bo'yicha darslarda ijodiy tafakkurni rivojlantirishga yo'naltirilgan vazifa va mashqlarni kiritish muhimdir.

Metodologiya (Methodology)

Ushbu maqolani yozishda quyidagi ilmiy tadqiqot usullari qo'llanildi:

1. Nazariy tahlil va sintez: Ijodiy tafakkur va boshlang'ich sinf pedagogikasi sohasidagi xorijiy va mahalliy ilmiy adabiyotlar (monografiyalar, maqolalar, dissertatsiyalar) tahli qilindi va ular asosida umumlashtirilgan xulosalar chiqarildi.
2. Taqqoslash usuli: An'anaviy va innovatsion ta'lim metodlari o'rtasidagi farqlar, ularning ijodiy tafakkur rivojlanishiga ta'siri taqqoslab ko'rildi.
3. Kuzatish: Boshlang'ich sinf darslarida (2-4-sinflar) o'tkazilgan tizimli pedagogik kuzatishlar natijalari qayd etildi va tahli qilindi. Kuzatishlar davomida turli metodlardan (muammoli savol, loyiha, o'yin) foydalanganda o'quvchilarning faollik darajasi, qiziqishi va javoblarning original'ligi kuzatildi.
4. Pedagogik eksperiment elementlari: Sinflarda ma'lum metodlarni (masalan, "aqliy hujum" yoki loyihaviy ish) joriy qilishdan oldin va keyin o'quvchilarning muammoni hal qilishdagi yondashuvlari o'zgarishi baholandi. Natijalar sifat va miqdoriy ko'rsatkichlar (masalan, taklif etilgan yechimlar soni va ularning xilma-xilligi) asosida tahli qilindi.

Natijalar va muhokama (Results and Discussion)

Tadqiqot va kuzatishlar natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy tafakkurni samarali rivojlantirish uchun quyidagi metodlarni tizimli qo'llash maqsadga muvofiq ekanligi aniqlandi:

1. Muammoli ta'lim metodlari

Bu metod o'quv jarayoniga oddiy, ammo o'quvchilarni qiziqtiruvchi va ularning mavjud bilimlari bilan darhol hal qilib bo'lmaydigan vaziyatlarni kiritishni nazarda

tutadi. Masalan: "Agar yo'g'on qog'oz ixtiro qilinmaganida, maktabda nima bo'lar edi?" yoki "Quyosh botmasa, hayot qanday o'zgarardi?". Bunday savollar bolalarni g'ayrioddiy, fantastik yechimlar izlashga undaydi, ularning tasavvurini rivojlantiradi. Muhimi, o'qituvchi har qanday javobni, hatto u juda "bolalarcha" bo'lsa ham, hurmat bilan kutib olishi va "Qiziq fikr, buni yanada rivojantiramizmi?" kabi rag'batlantiruvchi so'zlar bilan davom ettirishi kerak[9]. Tadqiqot davomida muammoli savollar berilganda, o'quvchilarning 75% dan ortig'i faol ishtirok etishga intilishi, aniq bir javob bor degan tushunchani chetlab o'tishi kuzatildi.

2. "Aqliy hujum" (brainstorming) va uning modifikatsiyalari

Bu metodni boshlang'ich sinflarda qo'llashda quyidagi qoidalarga rioya qilish muhim:

- Berilgan mavzu yoki muammo bo'yicha har qanday, hatto ayyorona yoki g'alati tuyulgan g'oyalarni erkin va baho berilmasdan aytishga ruxsat beriladi. Bu bosqichda ijod to'sig'i bo'lmasligi kerak.

- Barcha g'oyalar doskaga yoki flipchartga yozib boriladi.

- Faqat barcha g'oyalar to'plangach, ularni birgalikda tahli qilish va eng qiziqarli, amaliy yoki boshqarish oson bo'lganlarini tanlash bosqichi boshlanadi.

Boshlang'ich sinflar uchun "doiraviy aqliy hujum" modifikatsiyasi qulay: o'quvchilar doira shaklida o'tirib, navbatma-navbat o'z g'oyasini aytadi. Agar kimdandur g'oya bo'lmasa, "o'tkazib yuboraman" deyishi mumkin. Bu har bir bola o'z navbatini kutishini va diqqat bilan tinglashni o'rgatadi[10].

3. TRIZ pedagogikasi elementlari (Ijodiy muammolarni hal qilish nazariyasi)

TRIZ (ruscha: Teoriya Resheniya Izobretatelskix Zadach) dastlab muhandislik ixtirolari uchun ishlab chiqilgan bo'lsa-da, uning soddalashtirilgan elementlari bolalar bilan ishlashda juda samarali bo'lishi mumkin[11]. Asosiy g'oya - bolalarga qarama-qarshiliklar va ziddiyatlarni aniqlash, so'ngra ularni "Qanday qilib bir vaqtning o'zida ... ham, ... ham bo'lishi mumkin?" degan savol asosida hal qilishga o'rgatishdir.

1) Misol: "Qurilishi qattiq (mustahkam), ammo og'ir bo'lmagan uy qanday qurilishi mumkin?". Bu savol bolalarni yangi materiallar, bo'shliqli konstruksiyalar haqida o'ylashga undaydi.

2) Misol (tabiatshunoslikdan): "Qanday qilib o'simlik suvsiz ham, lekin och qolmasdan o'sishi mumkin?" - bu savol kaktus kabi o'simliklarning moslashuvini o'rganishga kirishish uchun yaxshi boshlanish nuqtasi bo'ladi.

4. Loyihaviy faoliyat

Kichik guruhlarda (3-4 kishi) amaliy loyihalar yaratish ijodiy tafakkurning deyarli barcha jihatlarini jamlagan holda rivojlantiradi. Loyiha mavzusi oddiy va o'quvchilarning qiziqishlariga mos bo'lishi kerak: "Mening orzumdagi bolalar maydonchasi", "Kelajak shahri maketi", "Bizning sinfimizning ekologik loyihasi: chiqindilarni qayta ishlash".

Loyihaviy faoliyatda bolalar quyidagi bosqichlarni o'tkazadilar:

- 1) G'oya yaratish va munozara qilish (guruh ichida turli takliflarni muhokama qilish).
- 2) Rejalashtirish (nima qilish kerak, qanday materiallar kerak, kim nima vazifani bajarsin).
- 3) Amaliy ijro (loyihani yasash, chizish, yozish).
- 4) Natijani taqdim etish (sinf oldida o'z ishini himoya qilish, savollarga javob berish).
Bu jarayon nafaqat ijodkorlikni, balki jamoada ishlash, mas'uliyat, nutqiy madaniyat va o'z ishini himoya qilish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi[12].

5. Fan va san'at integratsiyasi (STEAM yondashuvi)

STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvi fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani integratsiyalashgan holda o'qitishni nazarda tutadi. Boshlang'ich sinflarda buni soddaroq - fan va san'at integratsiyasi sifatida amalga oshirish mumkin[13]:

- 1) Matematika + Rasm: Geometrik shakllar yordamida abstrakt kompozitsiya yaratish.
- 2) Tabiiy fanlar + She'riyat: "Tug'ilish kunidagi daraxt" mavzusida she'r yozish yoki ob-havo hodisalarini tasvirlovchi qisqa hikoya yaratish.
- 3) Tarix + Dramalashtirish: Tarixiy voqeani qisqa sahna ko'rinishida taqdim etish.

Bunday integratsiya o'quvchilarga mavzuni ko'p qirrali, hissiy va obrazli tarzda idrok etish imkoniyatini beradi, bu esa ularning kreativ salohiyatini ochadi.

Muhokama: Yuqoridagi metodlarni muvaffaqiyatli qo'llash o'qituvchidan nafaqat metodik mahorat, balki o'zining kreativ yondashuvini, o'zgartirishga bo'lgan tayyorligini talab qiladi. Eng muhim shart - sinfda erkin fikrlash, xato qilish huquqi va o'z fikrini daxlsiz ifoda etish imkoniyati mavjud bo'lgan psixologik muhitni yaratishdir[14]. O'qituvchi bolaning har qanday, g'ayrioddiy javobiga ham "Bu noto'g'ri" emas, balki "Bu qiziq fikr, lekin boshqa nuqtai nazardan qarajak-chi?" kabi konstruktiv munosabatda bo'lishi kerak. O'qituvchi - hakam emas, balki rahbar, moderator va rag'batlantiruvchi rolini o'ynashi lozim.

Xulosa

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy tafakkurni rivojlantirish - bu nafaqat alohida darslar yoki mashg'ulotlar, balki butun ta'lim-tarbiya jarayonining maqsadga muvofiq, izchil va qasddan tashkil etilishini talab qiladi. An'anaviy, reproduktiv dars modelidan chiqib, o'quvchilarni faol ishtirokchi, g'oyalar muallifi va bilim yaratuvchisiga aylantiruvchi yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish zamon talabidir.

Muammoli va o'yinli vaziyatlar, loyihaviy faoliyat, "aqliy hujum", TRIZ kabi interfaol metodlar bolalarning kreativ salohiyatini ochishga, ularning fikrlash moslamalarini yumshatishga va kelajakda hayotdagi murakkab, noaniq vaziyatlarni mustaqil hal qilishga tayyorlashga xizmat qiladi. Bu metodlar nafaqat ijodiy tafakkurni, balki

mantiqiy fikrlash, kommunikativlik, hamkorlik qilish kabi XXI asr ko'nikmalarini ham bir vaqtning o'zida rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, kelajakdagina o'z faoliyatida izlanishchanlik, ijodkorlik va innovatsion yondashuvni namoyon qila oladigan avlodni tarbiyalash, aynan boshlang'ich ta'lim bosqichida qo'yilgan poydevorga bog'liq. O'qituvchining o'zi ijodkor bo'lmaganda, bolalarda ijodkorlikni uyg'otib bo'lmaydi. Shu sababli, boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ushbu metodlar bilan qurollantirish, ularni doimiy ravishda o'qitish va rag'batlantirish - bu zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Robinson, K. (2011). Boshlang'ich maktabda ijodkorlikni qanday o'ldiramiz? [Ta'lim va ijodkorlik haqida ma'ruzalar]. Cambridge University Press. [Asl nomi: Robinson, K. (2011). Out of Our Minds: Learning to Be Creative]
2. XXI asr ko'nikmalari hamkorligi (P21). (2019). Ishchi ramka va ko'nikmalar. <https://www.p21.org/> [O'zbek tilidagi ma'lumotlar uchun qarang: O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2021). Zamonaviy ta'lim standartlari].
3. Vygotskiy, L.S. (2005). Bolalar rivojlanishi psixologiyasi. Moskva: Pedagogika. (Asl nashri 1934).
4. Usmonboyeva, M. (2020). Boshlang'ich ta'limning dolzarb muammolari. Toshkent: O'qituvchi.
5. Torrance, E.P. (1974). Torrance Tests of Creative Thinking. Lexington, MA: Ginn.
6. Muslimov, N.A. va boshqalar. (2015). Innovatsion ta'lim texnologiyalari. Toshkent: "Sano-standart" nashriyoti.
7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlari to'g'risida"gi 187-sonli Qarori.
8. Craft, A. (2005). Creativity in Schools: Tensions and Dilemmas. Routledge.
9. Yo'ldoshev, J.G', Usmonov, S.A. (2004). Pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent: O'qituvchi.
10. Osborn, A.F. (1963). Applied Imagination: Principles and Procedures of Creative Problem-Solving. New York: Charles Scribner's Sons.
11. Altshuller, G.S. (1999). The Innovation Algorithm: TRIZ, systematic innovation and technical creativity. Worcester, MA: Technical Innovation Center.
12. Thomas, J.W. (2000). A Review of Research on Project-Based Learning. San Rafael, CA: The Autodesk Foundation.
13. Yakman, G. (2008). STEAM Education: An overview of creating a model of integrative education. Pupils' Attitudes Towards Technology (PATT) Conference.
14. Amabile, T.M. (1996). Creativity in Context: Update to the Social Psychology of Creativity. Westview Press.